

”Ihmisiä ne ovat vuokkilaisetkin” -Ilmari Kianto Vuokissa

Heinäkuussa 1909 Ilmari Kianto kiersi toverinsa kanssa jalkaisin Vuokkia ja kirjoitti 30-sivuisen matkakertomuksen ”Vuokkia vaeltamassa”, joka julkaistiin 1910 Helsingissä sarjassa Jouko: Pohjois-Pohjalaisen osakunnan kotiseutututkimuksia 1. Se on kansatieteellinen kuvaus Vuokista ja vuokkilaisista, joskaan Kianto ei pitänyt itseään kansatieteilijänä vaan ”maallikkona”. Hänen mielestään, ”tieteellisiä asioita ei kaunokirjailijan pitäisi kuuna päivänä mennä lupaamaan...”. Matkakertomus on pisteliäs ja hauska ajankuva, joka valottaa mielenkiintoisella tavalla Suomussalmen itärajalta sijaitsevaa kylää, sen asukkaita ja elämäntapaa. Samalla avautuu rajan pinnassa elävien ihmisten arkiset huolet ja toiveet.

Kiannon ennakkokäsitys Vuokista

Kiannolla on Vuokista ennakkokäsitys, joka oli syntynyt pitkän ajan kuluessa. Hänhän oli kulkenut Vuokissa usein, sillä karelianistina hän oli monta kertaa vierailut Vienen Karjalassa, ja matkat tehtiin pääsääntöisesti Vienen reittiä pitkin, joka vielä runsaat sata vuotta sitten oli Vienen valtatie. Kohtalo oli antanut nyt kirjailijalle ”monien vuosien jälkeen tilaisuuden retkeillä tähän perukkaan”. Kianto kirjoittaa matkakertomuksensa alkuun näkemyksen vuokkilaisista.

”Vuokki on jonkinlainen loiselukka Suomussalmen romuluisessa ruumiissa. Jo maantieteellisen asemansa suhteen on se muusta pitäjästä erillään... Laajuutensa nähden sitä voisi pitää amerikkalaisena valtiona, sillä varmaan on maailmassa monta pienempää ruhtinaskuntaa kuin Vuokki. Nykyaikainen matkustaja kerkiää ainakin ennemmin Jerusalemiin kuin kaikki sopukat kiertää ympäri Vuokin kylää.”

Vuokin väestön luonne on erilainen: ”Vuokkilaiset ovat Suomussalmen pitäjän ylpeintä kansaa. Heidän povissaan poreilee heimosotien aikuinen yhteistunne, joka jyrkästi vastustaa vihollisiksi luultuja voimia. Olkoon kysymyksessä uusi virsikirja, uusi pappi, kansakoulupakko, sanomalehti, separaattori, maamiesseura—kaikkea sellaista kohtelee Vuokin väki epäluulolla ja voi taipua ainoastaan yhteisen naapurineuvottelun jälkeen. Puhdasverinen vuokkilainen talonpoika ei ryhdy mihinkään uuteen ennenkuin on kuullut ”napatalojen” isäntien mielipiteet asioista.”

”Yksituumainen on Vuokki sekä hyvässä että pahassa. Yksituumaisesti se määrättyinä merkkipyhinä kokoontuu kirkonkylään, yhdessä ryminässä tämä kyläkunta aina vuosisatamme alkuun asti on kolunnut alas kihukivisiä koskia tervanviennissä Ouluun, jotka matkat Kajaanin rautatie sittemmin on tyysten lopettanut lyhentämällä ne Kiehimä-reissuiksi.”

Vuokkilaisilla on Kiannon mukaan kansallistuntoa. ”Mikä kerran on omaa, sitä ei hevillä luovuta.” Kun vuokkilaiset eivät laita lapsia kouluun ja päätettäisiin Vuokin kansakoulu siirtää muualle, nousevat vuokkilaiset yhtenä miehenä vastustamaan koulun siirtoa muualle.

”Ulkonäöltään on oikea vuokkilainen mustaverinen, kiilunvanruskeasilmäinen, ohuthuulinen ja suoranenäinen. Vuokin miesväki on ryhdikkäämpää ja joutuisampaa kuin muiden kylien... Vuokin naiset ovat mainioita pellonkyntäjiä, renkipojat eivät joka tytölle työssä piisaa. Vuokkilainen puheenparsi on vilkkaampi, villimpi kuin muissa kylissä. Vierasta sanotaan ”sinuksi”, mutta tämä tapahtuu tokaisemalla melkeinpä röyhkeästi, aivan päinvastoin kuin karjalainen pehmyt ”sie”, joka soipi saman kylän rajoilla.” Vaatetuksessa vuokkilaiset rakastavat tummia värejä. ”Vuokkilaisen miehen mielestä on leveähkölierinen musta hattu maailman kunniallisin päähine ja vuokkilaisesta naisesta musta huivi ja musta suoraselkä-röijy ovat maailman hienoimmat juhlahöpenet. Punainen pusero kuuluu vain niitylle ja heleänkirjava alushame loistaa joskus kylkeishuoneen hämärällä seinällä. Makuupeitot, raanut, hevosloimet ja rekivällyt pidetään iloisempina kuin pukuvaatteet.”

Vuokkilaiset tekevät kuusi päivää viikossa työtä, ja sieluja vahvistetaan ”isän perkeleen” muistolla (kiroilemisen yleinen pahe). ” Seitsemäntenä päivänä isäntä nostaa vasusta postillan ja lukee mietepalan... ”” ...akkaväki karsinassa mitä omituisimmalla nuotilla selostelee satavuotista virsikirjaa.” ”Se, joka hiljaisena sapatinpäivänä astuu vuokkilaiseen pirttiin, lämpötila voi nousta 35 asteeseen.” Kun papit käyvät harvoin tällä kyläkunnalla, on kirjoittajan mielestä luonnollista, että ”kristillinen kotihartauskin on muovautunut vähän erikoisemmaksi ja uskontokin saanut oman leimansa”. ”Taikauskolla on Vuokissa vahva jalansijansa, kummitusten näkeminen ja kuuleminen ei ole harvinaista.”

Vuokin väestöstä Kianto kirjoittaa, että sen alkuperä on kiistanlainen kysymys ja että monista merkeistä päätellen he eivät ole samaa sukujuurta kuin muu Suomussalmen väki. ”Vuokin lävitse on jo muinaisina aikoina vaeltanut kaukaisia muukalaisia, sehän on yksi Arkangelin sivuporteista, vesireitti Vienan puoleisiin sydänmaihiin.”

Vaelluksen vaiheita

Ensimmäinen Vuokin kylä on **Jumalinen**. Siellä vaeltajat törmäävät ”tulirintaiseen, väkevätuoksuiseen metsän emoon” - tervahautaan. Kylän väki on **Mäkeläisiä**. Kylän nimi juontuu jumalisesta vanhasta kalastajasta. Pirtin katossa roikkuu leipähäkkärä, jotta russakat eivät söisi ihmisten ruokia. Kianto ryhtyy ihailemaan pirtin portailta avautuvaa pihapiiriä ajatellen piirtävänsä ”koko kartanon pitkine vanhaikuisine kujanrakennuksineen”. Harmikseen hän huomaa kotiseututukijalle välttämättömän ”valokuvauskoneen” puutteen matkalla.

Isännän veli kertoo tervanpolton vaiheita: Ensin kelotaan puiden tyvet, ne seisovat kolme tai neljä vuotta pihkottumassa. Sen jälkeen koloamista jatketaan, sitten seuraa hakkuu ja ”hauvalle kokkuu”, sitten särky ja hautaan pano. Lopulta poltanta. Tervahaudan sytytetään tyynellä ilmalla, tavallisesti yöllä ja tulta varjellaan turpeilla. Tervan laskeminen puutynnyreihin alkaa vuorokauden kuluttua sytyttämisestä. Tervan juoksuttaminen kestää monta päivää. ”Haudan sytyttäminen on vanhan kansan juhlahetki.”

Seuraavana on vuorossa **Ruokola**, jossa on vanha pirtti vuodelta 1837. Vuokkilaisen taloon kuuluvat pirtti, eteinen, peräinen, navetta, talli, kylkeinen (tallinen vieressä ulkokuone, jossa

säilytetään juhlavaatteita), lisäksi aitta, pöksä (pieni aitta), pistekota, riihi ja sauna, Huonoimmillakin ”rakennusröttelöillä” on nimityksensä.

Ruokolan isäntä ei ollut oikean vuokkilaisen näköinen. Hänellä oli tosin suora nenä, mutta silmät olivat ”harmahkot”, hieno leukaparta, vaalea tukka ja viikset. ”Kielentyylikään” ei vielä ilmaissut vuokkilaisuutta. Talon tytär lähti soutamaan matkalaisia yli järven. Maaniteltuaan tyttöä laulamaan huonoilla tuloksilla kirjailija päätyy toteamaan, että suomussalmelaisten tyttöjen luonto ylipäänsä on juro ja raskas. Tähän vaikuttavat harva asutus, vanhan kansan kirkollinen synkkämielisyys ja aineellisen elämän ainainen taakka.

Saavutaan **Lanttoon**, jossa oltiin parhaillaan tekemässä lähtöä tervanvientiin Kiehimään. Ylpeä nuorukainen seisoi pihalla ”punainen eväsarkku niskassa, purje olalla ja selässä kekotti isomahainen piimäleili”, soutajaksi oli ”hankkiutunut” nainen. (Kianto selittää hankkiutua tarkoittavan ”muuttaa pukunsa jonnekin lähtöä varten”). Lanton ukko, **Niskanen**, alkoi pihakoivun alla pakista Lanton talon asutushistoriasta. Niskanen oli vaaralle ensimmäisen ”matalan makuumajan” rakentanut, ja poika vasussa oli parkunut. Nyt poika jo aikamiehenä Amerikasta lähettelee tupakkitaaloja isälleen. Akkansa kanssa isäntä oli jokaisen saunahirren metsästä perässensä vetää ”junnannut”. ”Ei ollut hevosta luoja köyhälle lahjoittanut.”

Ukko alkoi kertoa Vuokin ihmehierojasta **Erkki Kanniaisesta**, joka otti **Hietalan torpassa** vastaan sairaita ja oli käynyt oikeat ”tohtorikoulut Helsingissä”. Kaulasuonia kopeloimalla tämä tohtori pystyi arvioimaan, onko ”ihmiskunnassa hengen ahdistaja vai mikä”. Se parantaa ”ronkkataudit” ja pyrkii ”virmaisiakin virottamaan”, vaikka virmatautia ei ihminen pysty parantamaan. Erkki Kannainen kuului hierovan niin kauan, että oli pakko ”parata”. Vuokkiin tämä hierojamestari oli saapunut vain sen tähden, kun oli tympääntynyt kuhmolaiseen ruokaan. Kuhmossa oli tarjottu vain ”ohrasekaleipää ja kurnaalia”. Hieroja kun ”tykkejää maitopiimästä”. Lanton isäntä puhui vilkkaasti ja hänen kielensä vilisi täynnä kansanomaisia sanontoja hänen puhuessaan ”kuteikosta”, ”loteikosta”, puron ”uturoista”, koivun ”jukuroista”, ”losolatvoista”. ”Alituisesti hän ikään kuin sanoillaan maalasi värejä.”

Lanton ja Ahon välistä maisemaa nimitetään **Järvenpohjaksi**. Kirjoittaja toteaa, ettei näin kaunista niittyä ole toista koko Suomussalmella. ”...luulisi vaeltavansa Hämeen rehevillä hyötymailla eikä Vuokin karussa sydämessä. Herraskartanoiden tyylinen kähköyräinen koivikko koristaa laajalti niittyä, joka levitteleiksen monen kilometrin pituisena.” Niittylaakso oli syntynyt pari sataa vuotta aiemmin, kun eräs pieni järvi kuivattiin, minkä seurauksena suurempi järvi purki vetensä kovalla ryminällä ja kuivi pohjiaan myöten.

Illalla saavutaan **Aho**-nimiseen taloon, jossa myös oltiin tervanvientipuuhiissa. Talossa oli tilava pirtti ja ”mahdottoman väljä eteinen”. Pari **Kukkaronvaaran** tyttöä poikkesi taloon. Vaeltaja tiedustelee Kukkaron kummitusjuttujen perään, ja kaikki läsnäolijat vakuuttivat niiden olevan totta. Siellä olivat esineet lentäneet seinästä seinään eikä nakkaajaa koskaan näkynyt, navetassa olivat muurinkivet lennelleet. Sitä oli jatkunut kuukausitolkulla joka yö ja päivä. Vallesmannikin oli käynyt asiaa tutkimassa ja antanut ruoskaa ruotitytölle epäillen tätä ilkityöstä, mutta koko kylä tiesi, että tyttö oli viaton. Tilanne oli rauhoittunut, kun pirtin uunilta oli löytynyt ”pussin raato”, joka sisälsi

”kalman multaa” ja pussi oli upotettu puroon. ”Perkeleelliset voimat olivat olleet liikkeessä Kukkaronvaarassa.” Kummitustalo kiinnosti matkalaisia, mutta yksimielisyyttä ei matkalaisten kesken saavutettu ja Kukkaro jäi kokematta.

”Vuokin tohtori”

Hietalan torppa oli seuraava kohde. Pöydän ääressä istui kolme ukkoa: pöydän takana oli pörhöpäinen isäntä, karsinapenkillä mustapartainen mielivaivainen ja 82-vuotias **Erkki Kanniainen**. Kirjailija ryhtyy kuvailemaan, kuinka Vuokin tohtori oli sangen arvokkaan näköinen, hienopiirteinen mies, muistutti piispa Collianderia tai hieman Leo Mecheliniäkin. ”Silmälasit komean nenän päällä, valkoinen riemuparta, professorin paljas päälaki ja uljas ryhti kookkaassa vartalossa. Sitäpaitsi hyvin täsmällinen, juhlallinen, määräperäinen puhetapa. Ei ainoatakaan sanaa hän turhaan lausu.” Joka päivä hän ottaa vastaan sairaita jopa rajan takaa Akonlahdesta saakka. Hän hieroo 12 tuntia päivässä ja pyytää palkaksi 75 penniä. Hänessä palaa ihmisten parantamisen jano. Tämä ihmiskunnan hyväntekijä on ”viskattu korpeen”, mutta siellähän niitä tarvitaan, toteaa Kianto.

Hietalasta lähti isäntä emäntineen soutamaan yli kantopohjaisen **Naamajärven**, ja pitkin kaunista **Tökönjokea** kuohuvien koskien keskellä saavuttiin **Vuokkijärvelle**.

Sotasaari Vuokkijärvessä

Seurue poikkeaa kahville **Kinnulaan**, jossa isäntäväki oli ystävällistä ja kahvi maittavaa ”kuten Vuokissa tavallista”. Kinnula oli vanha talo, ruumenhuone vuodelta 1730. ”Rakennuksia on jos jonkinlaisia: on pöksän kötystä, on kylkeistä viisiseinää.” Soudettiin Vuokkijärveä pitkin **Sotasaaren** ohi. Saaresta on kansalla ns. rappasodan aikuisia tarinoita: Suomalainen oli huutanut ”Syyenkö vai syömätä, ruvetaan Ruotsia rapiastamaan?” Venäläinen oli vastannut: ”Jaksetaan nuo syömätäkin loppea.” Mutta hätä oli tullut venäläiselle, uimalla oli pelastautunut ja piileskellyt **Vängän ruispellossa**, tähtikäällä eläen. Sitten vieras oli pirttiin tullut, ja talonväki piloillaan kyseli, että näytävä meillekin, miten sitä sotaa käydään. Niin oli tämä ”raato kurikoinut koko talon väen kuoliaaksi”.

Pyhäpäivän aterialla

Lopulta päästään **Saarivaaraan**. Polkua pitkin noustiin **Aution talon** pihaan. Kun seurue astui pirttiin, koki se erikoisen näyn: arviolta parikymmentä henkeä oli kokoontunut pyhänpäivän aterialle pitkän pöydän ääreen. ”Siinä miehet paitahisillaan hieno hiki otsassa, siinä naiset suoraselkäisissä röijyissään, puisia lusikoita nuollen. Ei kukaan hievahtanut vieraiden tulosta, kotoinen keskustelu vain vaiken ja lusikat jäivät vilkkaasti liikkumaan. Se oli niin sanoakseni korkeavuokkilainen näky. Korkea oli isännän otsa, itsetietoisen tuikea oli hänen katseensa. Näki selvästi jo päältä päin, että tässä on talonpoika, joka tahtoo elää omaa elämäänsä eikä luota herroihin.” Turhaan isäntää houkuteltiin mukaan maamiesseuraan.

Kahvit juotuaan seurue siirtyy **Anttilaan**. Isäntä oli ollut Amerikassa ja puheli ”Sikakosta” ja ”Kanatasta”. ”Peninkulmien laaja, uhkea näköala tarjoutui tämän talon pihalta.” Pihapiirissä

olleesta savupirtistä seurue tapasi ”harvinaisen ilmestyksen Suomussalmella, ukkoiässä olevan vanhanpojan, emännöitsijänä toimi hänen sisarensa”, hankin vanhapiika. Kysyttäessä tältä kirkassilmäiseltä ukolta, miksi hän ei ollut mennyt naimisiin. Ukko vastaa: ”Ka ei ouk otetuksi tullut.”

Samalla vaaralla oli myös **Ahola**. Näin oli koko ”Rämsän kaupunki ” tullut katseltua. Tällä nimellä rahvas naureskellen kutsui Saarivaaran taloja.

Seuraavana oli vuorossa **Kajavan** talo. Pirtissä vanha isäntä luki raamattua. Eteisessä kyykötöi vanha emäntä. ”Hirveä päätauti oli upottanut hänen silmänsä ja vienyt näön iäksi.” Nuori isäntä vei vieraat herraskaiseen kamariin ja tarjosi paperossia, mikä oli harvinaista pitäjässä. Seinällä roikkui iso Vaasan saippuatehtaan ”reklaamiryökkynä”, jota nuori isäntä näytti ihailevan.

”Suomussalmelaisen talonpojan mielestä seinäkuvan täytyykin olla korea ja kiiltävä.” Sen sijaan Lönnrotin tai Snellmanin kuvat ovat mitättömiä. Keisarin kuva suvaitaan siksi, että se on korea, ja toiseksi, se on korkea-arvoinen ja kansantajuinen. ”Juhana Vihelmistä tai Eliaasta ei suomussalmelainen tajua hölynpölyä, huolimatta siitä, että viimeainittu ennen muinoin on matkustellut Vuokissakin.”

”Kepeitä kangasmaita astua kepsutellen” seurue saapui **Murtovaaraan**, joka on ”soppiseutua” erillään vuokkilaisesta maailmasta. ”Harmaja, ränsistynyt talo kivikoiden pellontilkkujen keskellä. Näissä oloissa ihminen paatuu juroksi ja umpimieliseksi, aristuu kuin erämaan otus luolansa perälle eikä tahdo mitään tietää.” Isäntä istuu pirtissä vakavana mustan raamatun ääressä. Näkee, että sisään astuneet ”suruttomat” häiritsevät hänen rauhaansa. Seurue jatkaa matkaansa.

Korven ilot

Korven saloilla kirjailija ryhtyy ylistämään Suomussalmen korpea. Käki kukkuu, ja on suurenmoinen asia, että saa vapaasti kulkea luonnon helmassa ja ”kehittää äärivarojansa” ja kulkea peninkulmankin, ettei ”puinen sorkka-aita” osu tielle. ”Mutta menkääpä Helsingin liepeille marssimaan ja laulamaan. Huvilan herra balkongiltaan uhkaa teitä kärejillä, jos äänellänne huudatte. Täällä saa polttaa puolen miljoonan markan arvosta metsää ennen kuin yksikään ihminen kyselee, mitä te siellä korvessa hommaatte. Jos vastaatte, että vain lampiahvenia hiiloksella paistetaan, ei kukaan teitä vie kärejille.”

Kuppari-Reeta

Keskiyöllä seurue saapuu **Kelloon ja Loukkoon**. Kylkeisestä löytyi yöpaikka. Aamukahvit juodaan kylkeisessä emännän sitä kovasti ihmetellessä, koska kahvi juodaan yleensä sisällä pöydän ääressä. Pirtissä he tapaavat vienankarjalaisen vieraan, joka oli Akonlahdesta tullut kupattavaksi. **Kuppari Reeta** istui karsinapenkkillä ja esitelmöi häränsarvista, joita oli vasu täynnä. Reeta lupasi iskeä karjalaisukon ruumiin täyteen sarvia. Kun kirjailija uskalsi epäillä kuppaamisen hyötyjä, katsoi Reeta vieraaseen kuin vääräuskoiseen. Karjalan miehissä on kuulemma liikaa verta. Matkailija oli taas harmissaan, kuin ei ottanut kameraa mukaan. ”Sivistyneelle maailmalle hän olisi ikuistanut yhden kansallisimmista ilmiöistä, kun vuokkilainen 70-vuotias akka viiltää patapuukolla 70-vuotiaan

akonlahtelaisen uroon ja ristiinaulitsee sarvilla, ettei itse belsebubilla voine olla useampia sarvia päässä, hännässä tai säärivarsissa!”

Vienalainen viehkeys

Seuraavksi patikoidaan kohti **Kuivajärveä**, joka on äärimmäinen perukka Vuokin kylää ja jossa suomalainen asutus loppuu. Se on venäjänkarjalaisten asuttama kylä, ja talot ovat kruunun torppia, joiden ei tarvitse maksaa papinveroja, koska ovat pravoslaavneja. Kuivajärven järven rannalle souiti iloisenpunaissa puvussa tyttö noutamaan matkalaisia.

Heti tuulahti heitä vastaan ”vienankarjalainen vienous ja viehkeä hilpeys vastakohtana kolmen virstan takana olleita juroja ja synkkäpukuisia nuoria olentoja, joilla oli hidas puhe ja kankea kieli”. Vieraat otettiin hyvin vastaa ja istuttiin samovaarin ääreen juoden teetä kultareunaisista pietarilaisista kupeista. Naiset tulivat tervehtimään, ”terveh vierahille”. Lakkipäiset emännät punakirjavissa pukimissa hymyilivät kehdon äärestä. Kehto ei vuokkilaiseen tapaan jyrissyt lattialla, vaan roikkui nuorilla sidottuna laipioon hiljaa keinahdellen.

Kuivajärvellä oli neljä taloa, joita asuttivat veljekset Mikko ja Heikki tai Huotari Huovinen, veljekset Iivana ja Hilppa Huovinen sekä Saavisen joukko, jossa myös opettaja Jouhki asui perheineen. Joka talossa oli kamarit ja siisti sisustus. Akkunat olivat avautuvia, toisin kuin Vuokissa yleensä. Pirtin lattiat oli maalattu öljyvärillä. Sintsistä eli eteisestä johti seitsemän ovea. Naisilla on koreita vaatteita, kaunis sielu ja vapaamielinen elämänasenne. Tyttäret päästetään arkenakin karkeloimaan useiden peninkulmien päähän. Tämä vapaamielisyys havainnoijan mielestä johtuu elämisestä erillään kirkosta ja pappien vaikutuksesta. Luterilaiseen sivistyksen mukaan tanssi on syntiä. Kuivajärveläiset eivät kirkkoa kaipaa. Venäläinen rajapappi on ”surkeimpia virallisia ilmestyksiä vaakalinnun valtakunnassa”.

Kuivajärveläisten tavallisia seurustelupaikkoja ovat rajantakaiset Akonlahti ja Latvajärvi. Käydään kisoissa Kostamuksessa ja Kontokissa. Kuivajärveläiset eivät sekaannu vuokkilaisiin. ”Kovin erilainen on näiden kahden kansanaineksen luonnonlaatu sulaakseen yhteen. Vieras matkailija soisi vienankarjalaisen elementin leviävän syvemmällekin Vuokkiin: enemmän pumpulia puukon ympärille!”

Kuivajärven opettajana toimiva **Jouhki** oli oma persoona. Jouhki toimi täysin eristyksissä muusta maailmasta ”antauduttuaan tähän todelliseen soppiseutuun” jo 15 vuoden ajan. ”Ikäviin asti hän siellä on istunut lähtemättä liikkeelle ja on kasvanut kuivajärveläiseen turpeeseen kiinni. Hän opettaa lapsensakin puhumaan suomea, vaikka vaimo on ummikkovenäläinen.”

Seuraavaksi samoillaan **Marjovaaran** kylään. Masentava oli tunne ”valoisan karjalaiskylän jälkeen tulla tupsahtaa pieneen vuokkilaiseen savupirtti-mökkiin, jossa jurot, vähäpuheiset, surkeat olennot käämerehtivät kuin kääpiöt luolassa”. Iloa tuo Latvajärven ”atimaretkeltä” palaava Iivanan muhkea emäntä. **Kopra-ahossa** on vain emäntä kotona savupirtissä, jossa vallitsee hirvittävä kuumuus. Kynnyksen vieressä on erikoinen pölkky. Se osoittautuu ”pörnyksi” eli huhmariksi, jossa petkeleellä survotaan (murnitaan) petäjänkuorta ja tupakoita.

Mokulan kirkoksi nauraa kansa näitä pieniä vuokkilaisia mökkejä, joita on puolikymmentä yhdessä ryhmässä. Matkalainen arvioi hieman ristiriitaisin tuntein, että näiden elämä vaatisi erikoistutkimuksensa, mutta kuka tutkija näihin mataliin majoihin pysähtyy. Vaikka ”tällaiset pienet savukarstaiset mökit usein ilmaisevat tärkeimmän kohdan suomalaista kansanelämää ja säilyttävät meidän puhetapojemme alkuperäisyyksiä, silloin kun isossa verotalossa jo sanomalehtitoukka on jäytämässä kansankielen tuoretta puuta”.

Torniojärven venermarkkinat

Karhukankaan torppa on pienen järven rannalla. Siinä asuivat metsävahdit, jotka ovat taitavia ”porrastuttamaan” suot. Polku puikkelehti lampien lomitse. Oikealla polulla pysyminen tuotti vaikeuksia, koska polkuja risteili sinne tänne. Saavuttiin joelle, jossa kohisi virkeä koski. Sen yli päästiin seipään avulla. Nuottaväen veneessä päädyttiin järven yli rantaan, joka oli täynnä maalle vedettyjä veneitä: oli saavuttu **Tornion rantaan**. ”Täällä tapahtui joka syksy suurenmoiset venemarkkinat, silloin näet kun Vienan Karjalan väki satamiehisin laumoin kerätyi tälle rannalle ostaakseen itselleen omat veneet, joilla pääsi tältä sopukalta solumaan Ouluun ja vaikka Amerikkaan asti. Ajatelkaa sivistyneet lukijat sitä kulttuurikuvaa kaukana erämaan järven rannalla.” Kirjoittaja päivittelee laukkureiden jokatalvista reissuamista vieraassa maassa.

Noustaan ylös hiekkaista harjua, kuljetaan läpi nukkuvan **Hyryn** talon ja kiivetään **Malahvian vaaralle**, josta avautuu mahtava näköala peninkulmien taakse. Siniset vaarat siintävät ja tervakantojen sauhut kiirivät joka ilman suunnalle ympäri Vuokkia. Kirjoittaja tuntee oman isänmaan jalkojensa alla, rinnassa paisuu joku pyhä tunne: ”Eikö se ole elämäntaistelunsa taistelevan kansan työ, jonka hiki taivaan rannoilla huuruaa?”

Vaeltaja valittelee kuivaa kesää, ohralaihot janoisina turhaan rukoilevat sadetta ylhäältä. Harmaat ränsistyneet talot ja niiden jokainen nurkka kertoilevat kansan ”työtä ja hikeä”. Niitä ei sovi halveksia. Vuosisatainen vaiva oli saada jalansija tällekin vaaralle, josta seitsemän peninkulmaa kirkolta. ”Toisella puolen Vienan laihat laulajat, toisella - Vuokin kurjat kukertajat.”

Vuokin vaeltaja ryhtyy filosofoimaan, miksi tervahaudat savuavat, miksi väki on yökaudet nuotalla saamatta kalaa, miksi emäntäväki valvoo, vaikka kello käy yhtä? ”Elämän huoli kaikkialla irvistelee...” Ja hän toteaa olevansa väärässä tuomitessaan nuoria, jotka eivät osaa nauraa.

Terveveneen kyydissä kohti kirkonkylää

Matkalaiset pääsevät jatkamaan matkaa tervansoutajien veneessä ja istuvat ”herroiksi tervalastin päälle” ”paltamon” soluessa virtaa alaspäin, **Edvin Kinnunen** oli perää pitämässä, jatkämies **Pekka Härkönen** ja Edvinin sisar **Reeta** soutivat.

Torniokoski kolisi pahasti veneen pohjassa. ”Täytyy olla lujatekoiset venheet kestääkseen mokomaa kolkatusta. ”Vene kolisi Palokoskessa, Paasokoskessa, Saapaskoskessa; ”kuka ne kaikki muistaa.” Kirjoittaja surkuttelee, ettei valtio anna penniäkään näiden Ylivuokin latvavesien perkuuttamiseen. ”Anokaa hyvät vuokkilaiset että teille annetaan.” Palojärven ohi soudettiin läpi

soisen niemen, jonka malahvianvaaralaiset omalla kustannuksellaan ovat kaivaneet noin 50 metrin pituisen ”ojelmusojan”.

Matkalla kävi ilmi, että tärkein henkilö veneessä on perän pitäjä. Siihen ei sopinut kuka tahansa veneessä mukana ollut. Tämä ilmeni etenkin koskipaikoissa, jossa perämiehen rooli on keskeinen.

Tervaveneen varustus

”Tervalastin päällä köllöttäminen on kiitollinen paikka kotiseutututkijalle.” Tervaveneen salaisuudet ovat ”eteläsuomalaiselle hepreaa”: *Kalju* on pitkä aluspuu, joka laitetaan tervatynnyreiden alle. *Mela* tarkoittaa alapäin levenevää viiletintä, jolla tervavenettä ohjataan perästä. *Mela* liikkuu *vaulun* varassa, joka on vitsasta väännetty rengas. Täydessä lastissa olevaan tervaveneeseen laitetaan *varalaidat*. Siitä tulee sanonta ei vara venettä kaada. Varalaitoja nimitetään *räpeiksi*, *räpeiden jatkoiksi* tai *hattulaudoiksi*. *Purje* on neliskulmainen ja asetetaan veneen keskelle *mastopuuhun*. Purjeen *puomi* on *jalku* eli *jalaku*. Se nostetaan pystyyn *jalusnuoralla* ja, *vakuutetaan sauvomella*, ei sanota sauvoin. Mastopenkin kansallinen nimitys on *pinttu* tai *pentturi*. Lisäksi veneessä ovat *hankavihta*, *teljo* ja *huopari*.

Vene rantautui **Saapasniemen** torpan rantaan. Pekka vaihtui Saapasniemen isäntään, joka laittoi päällensä kotikutoisen punaisen takin. Emäntä supatti miehensä korvaan, joka heti valitti, että millä ostaa, kun ei ole rahaa. ”Siinä oli taas puukko pistämässä kotiseutututkijaa sydämeen”, ja hän päätti salassa antaa torpparille jonkun markan, jolloin isäntä voisi ilahduttaa emäntää ostamalla uuden ”retnikon” eli kerma-astian. Saapasnientä kutsutaan Vuokin vanhimmiksi asuinpaikoiksi, mutta talo oli poltettu **Autiovaaran** tapaan ”rappasodan” aikana.

Tervan valmistus ja myynti

Kotiseutututkija ryhtyi päivittelemään ”ylimaallisen työn paljoutta”, kun Malahviasta soudettiin tervaa Ouluun saakka, ja sitä, miten se vertautuu niihin ”ropoihin, joita herrat porvarit talonpojalle kaiken korvaukseksi maksoivat”. Vuosikausia on talonpoika saanut metsiä kaahlia: kolota, jatkaa, hakata, särkeä, koota, polttaa, valvoa, tehdä tervatynnyreitä, leimauttaa tynnyrit 25 penniä tynnyriltä, kuukauden eväät leivottu velkajauhoista ja rymistellä koskia alas, soutaa jokia ja järviä nelisenkymmentä peninkulmaa, perkaamattomissa koskissa tervat saatiin alas juontamalla eli viedään osa lastista alas ja haetaan jäljelle jääneet kosken yläpuolta. Tätä jouduttiin toistamaan jopa useita kertoja. Isoilla koskilla täytyy ottaa valanvannonut laskumies, maksaa hänelle monta markkaa ja syöttää häntä omasta eväsarkusta. Oulujärvellä kovaa vastatuulta piti vartoa päivästä päivään vilussa ja sateessa.

Oulussa alkoi tervan *räky*: porvari lasketti joka tynnyristä litroittain tervavettä ja tervaa tynnyreihin, jotka jäivät porvarin omistukseen, eikä siitä maksettu penniäkään. Talonpojan piti maksaa tynnyrin puuttuvista vanteista kymmenen penniä vanteelta. Kun vihdoinkin tuli ”litviiki”, porvari kiskoi korkoa etukäteen antamistaan tavaroista, mutta tervasta hän saattoi maksaa huonompina aikoina kahdeksan markkaa täydestä tynnyristä. ”Se oli koiran palkka, jonka kettu

maksoi. Talonpojan käteen jäi vain kuparilantteja, sillä viljaa oli hänen pakko taas etukäteen ottaa.”
”Ala sitten sauvoa ja kiskoa venettä neljäkymmentä peninkulmaa ylös virtaisia vesiä!” Malahvian rantaan päästyään talonpoika on viipynyt reissulla viisi viikkoa. ”Kyllä kotisaunankin löyly silloin karvaalta maistui.”

Kotiseutututkija esittää, että tervamiesten tulisi muodostaa mahtava rengas ja tehdä lakko. Ei kannattaisi kuljettaa Kiehimään edes 20 markalla. Mutta miksi viedään 16 markalla? Talonpoika vastaa: ”Kun on pakko!”

Pysähdyttiin **Salmijärven taloon** aterioimaan. Talon väki on vilkasta ja puheliaita niin vanhat kuin nuoret. Mutta pirtti oli kuin tulinen pätsi. Luja on pää suomussalmelaisilla, voivat olla jopa maailmanmestareita: ”he saattavat rauhallisesti istua karvalakki päässä 40 asteen kuumassa pirtissä moninkertaiset villapuserot yllään, mutta vähän ohuemmissa vaatteissa saattavat he 40 asteen tulipalopakkasessa talvella kyyköttää reen sevillä ja kyydittää kinkeripappia yli viimeisen Vuokinjärven. Sitä äärimmäisyyden taitoa sopii nimittää suomussalmelaiseksi karaktääriksi.”

Vängän ahkera tyttö

Seuraavaksi noustiin **Vänkään**, joka on ”valtanäkyisellä vaaralla, erämaan keskellä”. Nainen oli parhaillaan peltoa kyntämässä. Pelto pölähteli kuin jauhohinkalo, kivet kolahtelivat, sääsket purivat, kärpäset pistelivät hevosta, mutta ”nainen vain kynti, kynti ja vähin karjahtelikin”. Se oli kirjoittajan mukaan uhkea näky uhkealla vaaralla, jossa kesäinen hiljaisuus vallitsi ja josta miesväki sattui olemaan poissa. ”Olisin toivonut helsinkiläistä ampieisvartaloista fröökkynää pitsireunaisine päivänvarjostimineen katsomaan, kuinka Vängän tyttö kesäiltaansa vietti! Lienevätköhän fysiologit oikeassa, kun väittävät että nainen kaikkialla on heikompia astia? Rohkenisimpa väittää, että he vuokittariin nähden suuresti erehtyvät.”

Rimpilän kansakoulun originelli opettaja

Seurue jatkoi taivaltamista **Harjun** ja **Pelkosenvaaran** kautta **Luhtapään torpalle**. Siitä veneellä Vuokijärvelle ja saavuttiin **Vuokin kansankoulun** rantaan. Oli keskiyö ja ääretön hiljaisuus. Entinen talonpoikastalo seisoj autiona ja ikkunattomana. Uhkea koulurakennus kohosi kukkaisen kentän keskellä hiljaisena. Takaovelle ilmestyi harvinainen näky: pitkähiuksinen, säyseännäköinen nuorukainen, jolla ei ollut paitaa ei liinoin housuja vaan jonkinlainen ”häpyverho”. Hän oli Vuokin kansakoulunopettaja, joka eleli ”täydellistä erakon elämää urheillen kaikkia lajeja nykyajan terveyskeksintöjä alkaen Aatamista asti tohtori Hindheden kasvinsyöntijärjestelmään”. Hän luki parhaillaan Kierkegaardin *Viettelijän päiväkirjaa*. Opettaja oli puoleksi tiedemies, puoleksi taiteilija, joka asusteli väljissä kouluhuoneissa täydellisessä yksinäisyydessä. Hänellä oli melkoinen kirjasto, paljon sanomalehtiä, seinillä maalausyritelmiä ja merkkimiesten kuvia, akkunoissa lasimaalauksia.

Viikkokausiin ei opettaja näe ihmisiä, sillä kylän akat kuulemma kieltävät käymästä kylässä. Vuokkilaiset pitävät opettajaa mielenvikaisena. Hän elää vaatimatonta elämää, syö vain voileipää ja kaurapuuroa mustikkamehun kanssa, harvoin soutaa maitoa hakemaan. ”Hän eli järjellään, oli sosialisti mielipiteiltään”. Vuokkilaiset eivät lähettäneet lapsiaan kouluun, mikä opettajaa harmitti.

Hän oli muuttamassa pois. Pelättävissä oli, että koulu tulitaisiin naulaamaan kokonaan kiinni. Kirjoittaja yllättyi, millaisia ”helmisimpukoita” joskus tavataan Vuokissa.

Seuraavana oli vuorossa **Kovala**, johon aiemmin tavattu tervansoutajaporukka oli pysähtynyt. Kun sillä oli kiire, kansatieteilijää harmitti, ettei kerennyt käydä naapuritalossa ”**Kyllösen kartanon**” vanhaa ”herrastuomaria” tapaamassa. Kirjailija olisi halunnut nähdä, kuinka tämä ”Vuokin rikas” iskee tulen piippunsa vanhanaikaisilla tuluksilla säästäen uuden ajan ”herrasvehkeitä” - tulitikkuja.

Venekunta tiesi kertoa, että **Pussilan** emäntä oli synnyttänyt 13 tervettä lasta. Kirjailijan mielestä olisi emäntä ansainnut valtion palkinnon.

Koska jalkapohjat olivat tervaantuneet tynnyreiden päällä, vuokkilainen neuvo oli, että tämän jälkeen kävellään ”avotohvelossa”. Se tarkoittaa, ettei sukkia laiteta jalkaan.

Venekyyti jatkui Vuokkijärvellä. Ohitettiin **Kerälä**, **Mäkelä** ja **Niemelä**. Saavuttiin **Alanteen** rantaan. Siihen päättyi Vuokin kierros. ”Mutta selvä tunto oli syöpynyt kotiseutututkijaan, että ihmisiä ne ovat vuokkilaisetkin, ja että siellä on oma maailmansa, johon kannattaa tutustua.”